

ПЕДАГОГІКА

DOI: 10.31548/hspedagog14(1).2023.8-15

УДК 174.4

ЕТИЧНИЙ ДИЗАЙН І ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО: РЕФЛЕКСІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

БАЛАЛАЄВА О. Ю., кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2675-5554

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі становлення етичного дизайну в цифровому суспільстві. Усвідомлення специфіки буття людини в сучасному світі й осмислення перспектив розвитку людства призвели до значного посилення уваги до етичного компонента в різних видах соціальної діяльності. В цифровому суспільстві у фазі наглядного капіталізму виникла концепція етичного дизайну, яка вчить ставити етичні цілі нарівні з цілями ефективності бізнесу, а етичні методи проектування робить частиною повсякденної практики створення продуктів і послуг. Метою дослідження є проаналізувати принципи етичного дизайну в контексті тріади «людина – суспільство – довкілля». Дослідження здійснено на основі аналізу маніфесту етичного дизайну, наукових джерел з окресленої проблематики, досвіду провідних дизайнерських практик. Визначено, що в широкому сенсі, етика дизайну стосується моральної поведінки та відповідального вибору у дизайні. Етика дизайну пов'язана зі встановленням відносин між продуктом і користувачем таким чином, щоб він підтримував відповідальний і моральний вибір. Етичний дизайн – це визначення та розроблення фактору «добра» у дизайні продукту, спрямованого на те, щоб принести користь окремому користувачу, його екосистемі та суспільству загалом. Етичний дизайн заснований на повазі до: прав людини, людських зусиль і людського досвіду. До основних принципів етичного дизайну відносять зручність, доступність, конфіденційність, прозорість, повагу до моральної автономії людей, участь користувачів і сталість. Вже на етапі проектування варто оцінювати етичні ризики, створювати дизайн з урахуванням культурних відмінностей, інклюзивності та доступності, підтримувати моральну автономію та інтереси людей, дотримуватися конфіденційності й прозорості, критично оцінювати результати, гармонізувати діяльність з концепцією сталого розвитку щодо встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема їх потреби в безпечному та здоровому довкіллі.

Ключові слова: етика, дизайн, круговий дизайн, права людини, суспільство, довкілля.

Актуальність (Introduction). Усвідомлення специфіки буття людини в цифровому світі й осмислення перспектив розвитку людства призвели до значного посилення уваги до етичного компонента в різних видах соціальної діяльності. Питання застосування етичних

принципів у дизайні не є новим, проте особливої актуальності воно набуло саме з розвитком цифрових технологій, зростанням ризиків їх використання і потенційних негативних впливів для людини, соціуму, довкілля. Зрештою у цифровому суспільстві у фазі наглядного

© Балалаєва О. Ю.

капіталізму виникла концепція етичного дизайну, яка вчить ставити етичні цілі нарівні з цілями ефективності бізнесу, а етичні методи проєктування робить частиною повсякденної практики створення продуктів і послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Зважаючи на відносну новизну проблеми, інтердисциплінарність її природи, неоднорідність й достатньо великий обсяг об'єкта дослідження, ґрунтовних наукових публікацій з етичного дизайну небагато. Окремі теоретичні та практичні аспекти етичного дизайну висвітлено в працях переважно зарубіжних дослідників: А. Балкана, Л. Калбаг А. Халібаса, Т. Булуші, Р. Соріано, Аль Шаксі, К. Соуні, К. Кеслих, Б. Келлера, К. Старке, К. Дюмон та деяких інших.

Мета (Purpose). Метою дослідження є проаналізувати принципи етичного дизайну в контексті тріади «людина – суспільство – довкілля».

Методи (Methods). Дослідження здійснено на основі аналізу маніфесту етичного дизайну, наукових джерел з окресленої проблематики, досвіду провідних дизайнерських практик, синтезу й узагальнення отриманих даних.

Результати (Results). На думку Ш. Зубофф, людство входить у фазу наглядного капіталізму. Це новий економічний порядок, який використовує людський досвід як сировину та характеризується формою комерційного моніторингу – тотального спостереження за поведінкою громадян. Наглядний капіталізм перетворює на дані всі сторони людського життя й монетизує їх. Усі дані використовують у роботі алгоритмів, які перетворюють їх на інструмент прогнозування поведінки. Алгоритми відстежують персональний досвід користувачів, а його дослідження відкривають безпрецедентні можливості для прогнозування людських почуттів, бажань і рішень, перетворюючи нову

цифрову реальність у невичерпне джерело економічної та політичної вигоди.

Як стверджують засновники Центру гуманних технологій: «Те, що почалося як гонка за монетизацію нашої уваги, тепер руйнує стовпи нашого суспільства: психічне здоров'я, демократію, соціальні стосунки та наших дітей» [7].

Феномен наглядного капіталізму є соціальною проблемою, яка вимагає осмислення і пошуку шляхів розв'язання у різних аспектах. На думку дослідників, варто розпочати з переосмислення дизайну речей.

Дизайн у цьому дослідженні розуміємо у широкому значенні як «спосіб створення продуктів, послуг та систем, а також механізм, за допомогою якого ми формуємо матеріальне середовище відповідно до наших потреб та бажань» [2].

За словами А. Балкана, ми побудували світ, в якому наші повсякденні речі відстежують кожен наш рух, профілюють нас і використовують ці профілі для грошової вигоди. Продукти наглядного капіталізму – це проблема дизайну, а точніше «повний провал етики в дизайні» [5]. На думку дослідника, проблема полягає не в технологіях, а значно глибше, адже самі по собі вони є нейтральними. Технології – це конкретне втілення філософії, вони підтримують і посилюють певні ідеології, що їх створили. Як зауважує А. Балкан, «якщо ми хочемо кинути виклик і змінити ідеологію наглядного капіталізму, ми повинні змінити характер технологій – повсякденних речей, – які розробляємо» [там само]. Проблема сучасних технологій в тому, що вони або не знають, або навмисно ігнорують базовий рівень етичного дизайну.

Щоб усунути джерело проблеми, потрібно розробити альтернативні щоденні речі, які «поважають» право людини як основний принцип. Для цього нам потрібна модель, яка формулює як

проблему, так і рішення в ясній і доступній формі.

Результатом цих міркувань стало розроблення концепції етичного дизайну. В широкому сенсі, етика дизайну стосується моральної поведінки та відповідального вибору у дизайні. Етика дизайну пов'язана зі встановленням відносин між продуктом та користувачем таким чином, щоб він підтримував відповідальний та моральний вибір. Етичний дизайн – це визначення та розроблення фактору «добра» у дизайні продукту, спрямованого на те, щоб принести користь окремому користувачу, його екосистемі та суспільству загалом [6].

2015 р. А. Балкан і Л. Калбаг оприлюднили Маніфест етичного дизайну, заснований на піраміді, яка визначає «етичну ієрархію потреб», переосмисливши піраміду потреб Маслоу в контексті дизайну [4]. Етичний дизайн заснований на повазі: до прав людини, людських зусиль і людського досвіду.

Технологія, заснована на повазі до прав людини, має бути децентралізованою, приватною, відкритою, сумісною, доступною, безпечною і сталою. Вона поважає й захищає громадянські свободи та приносить користь демократії.

Технологія, що поважає людські зусилля, – функціональна, зручна та надійна. Вона продумана й поступлива, не зарозуміла й не вимоглива; вона поважає обмежений час, який людина має на цій планеті.

Технологія, що поважає людський досвід – чудова. Вона просто працює, інтуїтивно зрозуміла. Вона невидима [там само].

К. Дюмон погоджується, що створення інтуїтивно зрозумілого, естетичного та екологічно відповідального продукту чи послуги недостатньо, щоб зробити його етичним, якщо він викликає призвичаювання у користувача. Це зветься «дизайн залежності», який належить до низки аморальних практик,

щоб привернути увагу користувача та створити залежність від досвіду роботи з продуктом (що навіть стало предметом вивчення в Стенфордському університеті). Відносини продукт/користувач на певному етапі можуть стати аморальними [1].

Взагалі немає правильних чи неправильних відповідей на питання, що робить дизайн-систему «етичною». Однак є кілька параметрів, які можуть допомогти проаналізувати, чи дизайн-система є етичною чи ні [6]. До основних принципів етичного дизайну відносять зручність, доступність, конфіденційність, прозорість, повагу до моральної автономії людей, участь користувачів і сталість.

Зручність (юзібілїті) є важливим принципом етичного дизайну, призначеного допомогти користувачеві задовольняти власні потреби, а також бути простим і приємним у використанні. Я. Нільсен визначив п'ять основних компонентів зручності використання: навчання (наскільки це легко для користувачів-початківців); ефективність (наскільки результативно користувачі можуть виконувати завдання); запам'ятовуваність (які враження у користувачів від використання продуктів дизайну, що чи запам'ятали вони його); помилки (скільки помилок роблять користувачі під час використання); задоволення (наскільки приємно користуватися дизайном) [8].

Продукти з високою зручністю використання можуть вважатися етичними, якщо вони інтуїтивно зрозумілі, безпечні для користувача і практично не допускають аварій або небезпечних для життя помилок.

Не менш важливим принципом є доступність. Продукти здебільшого розробляють для «цільового користувача», але часто не беруть до уваги потреби людей з обмеженими можливостями. Наприклад, дизайн веб-сайту не завжди оптимізований для людей з порушен-

нями зору. Для таких користувачів є допоміжні технології для використання Інтернету, проте часто існують недоліки веб-дизайну, що перешкоджають доступності (зображення без альтернативного тексту та посилання або кнопки без доступного опису тощо) [8]. Інклюзивний дизайн більше не є «бажаним». Якщо дизайн-система ігнорує потреби певного сегмента користувачів (інвалідів, аутистів або тих, хто має певні труднощів з технологіями або мовою), вона швидко потрапляє до неетичної зони [6].

Питання конфіденційності сьогодні перебувають на вістрі актуальності дизайну. Конфіденційність – гостра проблема сучасних соціальних мереж і великих даних, коли особисту інформацію конвертують у товар і продають великими корпораціями. Адикивний дизайн і темні шаблони використовують потужні принципи поведінкової психології, щоб стимулювати кліки, змушувати оформляти підписки, використовувати застосунки, що призводить до порушень конфіденційності даних [6]. Найкращою етичною практикою є розроблення проєктів, які збирають інформацію, що відповідає інтересам користувачів.

Важливо також забезпечити прозорість, щоб користувачі могли робити усвідомлений вибір щодо користування тим чи іншим продуктом [8].

Невід'ємним складником етичної поведінки є повага до того, що різні люди мають різні уявлення про те, що є гарним з моральної точки зору – це так звана моральна автономія. Повага до моральної автономії людей є актуальною і в дизайні. Водночас іншою проблемою, з якими стикаються дизайнери є суперечність між збереженням автономії людей та просуванням того, що відповідає їхнім інтересам. Прикладом може слугувати Закон про файли cookie, який приписує, щоб усі сайти, орієнтовані на користувачів у межах ЄС, відображали попередження щодо збереження файлів даних (cookie) на

комп'ютері користувача. Цю ініціативу було створено для підвищення моральної автономії людей: по-перше, інформування користувачів про те, що сайт хоче зберігати файли cookie на їхніх комп'ютерах, а по-друге, шляхом надання їм можливості вмикнути/вимкнути цю функцію. Проте зрештою аналітики так і не визначили, чи відповідав цей захід інтересам користувачів і чи сприяв він підвищенню автономії людей.

Філософія людино-орієнтованого дизайну (HCD), розробленого Д. Норманом, підтримує активну участь користувачів та чітке розуміння вимог користувачів та завдань. HCD вимагає залучення цільового клієнта на ранньому етапі й безперервно протягом всього процесу, щоб зрозуміти проблеми, які вони мають, і те, як розроблений продукт може допомогти їх розв'язати. Процес проєктування, орієнтованого на людину, що іноді називають дизайнерським мисленням, пов'язаний з тим, як дизайн може покращити досвід користувача [8].

Дизайнери повинні розуміти, що який би інструмент чи сервіс вони не створювали – це лише невелика частина світу будь-якого користувача, тому ці продукти повинні бути там, де і коли треба користувачам, і не заважати, коли в них немає потреби. Ш. Паркер описав, як Facebook розробив платформу для експлуатації людської поведінки, використовуючи «цикл зворотного зв'язку із соціальною перевіркою», щоб спонукати користувачів публікувати нові повідомлення або перевіряти наявність коментарів [8].

З іншого боку, у людино-орієнтованому дизайні не варто забувати й про довкілля й екосистему. Адже зміна клімату – це глобальна проблема, і дизайнери мають урахувати вплив їхньої діяльності на навколишнє середовище. Прикладом етичної тенденції дизайну, спрямованої на сталість, є круговий дизайн, який використовує стратегію ди-

зайну із замкнутим циклом, коли ресурси постійно змінюються. Це поняття ввів Т. Браун, розуміючи під ним спосіб розробити або зробити етичним продукт чи послугу, які вписуються в кругову економіку.

Сьогодні концепція кругового дизайну набирає популярності. В рамках програми «Культура для змін» за підтримки Українського культурного фонду та Британської Ради поширюються ідеї кругового дизайну на прикладі конкретних кейсів. Її автори переконані, що дизайнери відповідають не лише за зручність, доступність, естетичний вигляд і комфортність свого об'єкту проектування, але й за весь його життєвий цикл. Від ідеї, способу використання, до закінчення терміну експлуатації й подальшого шляху (переробки, перевикористання, переосмислення). Відтак роль дизайну у глобальних економічних, екологічних та промислових процесах дуже значна [3].

Починаючи із 1987р. щороку організація «Глобальна мережа екологічного сліду» визначає день екологічного боргу. Він настає, коли кількість використаних ресурсів перевищує обсяг, який Земля здатна відновити за рік. Вперше екологічний борг був зафіксований 29 грудня 1970 р. У наступні роки він настав усе раніше, у 2020р. – 22 серпня, у 2021р. – 29 липня, а 2022р. – 28 липня.

Це є наслідком дегенеративної невідновлюваної лінійної моделі економіки, як базується на експлуатації природних ресурсів, що призвело до їх вичерпання, змін клімату, скорочення біорізноманіття та інших глобальних екологічних проблем. На зміну цій моделі має прийти кругова економіка.

Автори програми «Культура для змін» застерезуть, що перехід від лінійної до кругової економіки – це не просто низка коригувань для зменшення негативних наслідків, це системний зсув, який буде довгостроковою сталістю. Кругова економіка базується на трьох прин-

ципах: проектування без відходів та забруднення, забезпечення довготривалого використання продуктів та матеріалів, збереження природних систем. На думку розробників програми, саме дизайн є основою кругової економіки і ключем до її першого принципу. Адже вплив продукту на довкілля на 80 % визначається на стадії дизайну. Продуманий дизайн продукту, правильний вибір матеріалів суттєво зменшує його екологічний слід. Круговий дизайн пропонує переосмислити процес створення продукту від початку до завершення терміну експлуатації, а також враховувати, що відбуватиметься з ним потім. За принципами кругової економіки, продукт повинен мати регенеративний життєвий цикл, тобто бути багаторазового використання, підлягати ремонту, повторно використовуватись, перероблятися або перетворюватися [3].

Автор посібника «Основи кругового дизайну» А. Мартиненко стверджує, що кругова економіка потребує не лише сталого розвитку – це пошук шляхів захисту систем, які підтримують життя на землі, одночасно відновлюючи та надаючи позитивний вплив. Для переходу до кругової економіки потрібне системне мислення – важливо розуміти, як різні екосистеми перетинаються з промисловими та соціальними системами, частиною яких ми є. Круговий дизайн дозволяє не просто забирати у природи, а використовувати силу кругообігу ресурсів, щоб додавати цінності, коли ми створюємо речі для забезпечення наших потреб [2]. Кругова економіка та дизайн покликані за допомогою творчих підходів знайти шляхи забезпечення функціональності для задоволення наших потреб в сталий спосіб – без утворення відходів, забруднення та інших негативних наслідків.

Цього можна досягнути, застосовуючи у проектуванні методи цифрового дизайну:

–*зрозуміти* (розуміння кругових потоків, регенеративне мислення, вивчення цифрових процесів та систем, пошук натхнення в природі);

–*визначити* (визначення проблеми та кругових можливостей, формування команди, кругова бізнес-модель, ціннісна пропозиція бренду);

–*зробити* (дослідження, орієнтоване на користувача, введення механізму зворотного зв'язку, вибір розумних матеріалів та концепції, швидке створення прототипів);

–*запустити* (мапування подорожі продукту, дослідження нових партнерських відносин, створення розповіді про продукт, безперервне навчання та вдосконалення продукту) [2].

За словами А. Балкана, майбутнє, яке ми проектуємо, має бути таким, де топологія суспільства і топологія технологій розподілені в природі [5].

Висновки та перспективи (Discussion). Новим пріоритетом дизайну є врахування етичного складника в процесі створення продуктів і послуг, переосмислення їх соціального, культурного, психологічного, екологічного впливу. Вже на етапі проектування варто оцінювати етичні ризики, створювати дизайн з урахуванням культурних відмінностей, інклюзивності та доступності, підтримувати моральну автономію та інтереси людей, дотримуватися конфіденційності й прозорості, критично оцінювати результати, гармонізувати діяльність з концепцією сталого розвитку щодо встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема їх потреби в безпечному і здоровому довкіллі. Етичний дизайн – відносно новий феномен, який швидко розвивається і становить перспективний напрям подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дюмон К. Практичний посібник із початку роботи, як стати більш етичним дизайнером. UX Republic.

2020. 16 черв. URL: <https://www.ux-republic.com/uk/blog/> (дата звернення: 20.02.2023).

2. Мартиненко А. Основи кругового дизайну: посібник. PPV. 2021. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/The_Circular_Design_Basics_Guide_PPV_2021_UA.pdf (дата звернення: 25.03.2023).

3. Чи впливають дизайнери на глобальні екологічні виклики. Telegraf.design. 2021. 30 серпня. URL: <https://telegraf.design/chy-vplyvayut-dyzajnery-na-globalni-ekologichni-vyklyky/> (дата звернення: 20.02.2023).

4. Balkan A. Ethical Design Manifesto. Ind.ie. 2015. URL: <https://ind.ie/ethical-design/> (date of access: 23.03.2023).

5. Balkan A. The Rs of Ethical Design. 2015. Apr. 20. URL: <https://ar.al/notes/the-3-rs-of-ethical-design/> (date of access: 23.03.2023).

6. Nag G. Ethical Design: A practical manifesto. Medium. 2022. Apr. 14. URL: <https://garima-17581.medium.com/ethical-design-a-practical-manifesto-in-progress-fdeb8c179ba1> (date of access: 25.03.2023).

7. Somos A. 7 Ethical design examples to make Facebook better for everyone. UXstudio. 2020. URL: <https://uxstudioteam.com/ux-blog/ethical-design/> (25.03.2023).

8. Sownie C. The principles of ethical design (and how to use them). 2020. URL: <https://99designs.com/blog/tips/ethical-design/> (date of access: 23.03.2023).

References

1. Dumont, C. A. (2020). Practical Getting Started Guide to Becoming a More Ethical Designer. UX Republic. Retrieved from: <https://www.ux-republic.com/uk/blog/>

2. Martynenko, A. (2021). Fundamentals of circular design: a

manual. PPV. Retrieved from:
https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/The_Circular_Design_Basics_Guide_PPV_2021_UA.pdf

3. Do designers influence global environmental challenges. (2021). Telegraf.design. Retrieved from: <https://telegraf.design/chy-vplyvayut-dyzajnery-na-globalni-ekologichni-vyklyky/>

4. Balkan, A. (2015). Ethical Design Manifesto. Ind.ie. <https://ind.ie/ethical-design/>. Retrieved from: <https://ind.ie/ethical-design/>

5. Balkan, A. (2015). The Rs of Ethical Design. Retrieved from:

<https://ar.al/notes/the-3-rs-of-ethical-design/>

6. Nag, G. (2022). Ethical Design: A practical manifesto. Medium. Retrieved from: <https://garima-17581.medium.com/ethical-design-a-practical-manifesto-in-progress-fdeb8c179ba1>

7. Somos, A. (2020). 7 Ethical design examples to make Facebook better for everyone. UXstudio. Retrieved from: <https://uxstudioteam.com/ux-blog/ethical-design/>

8. Sownie, C. (2020) The principles of ethical design (and how to use them). Retrieved from: <https://99designs.com/blog/tips/ethical-design/>

ETHICAL DESIGN AND DIGITAL SOCIETY: REFLECTION OF HUMAN ACTIVITY IN THE MODERN WORLD Balalaieva O. Yu.

Abstract. *The article deals with the actual problem of the development of ethical design in the digital society. The comprehension of the specifics of human existence in the modern world and the understanding of the prospects for the development of humanity led to a significant increase in attention to the ethical component in various types of social activity. In the digital society, in the phase of surveillance capitalism, the concept of ethical design came into existence, which teaches to set ethical goals on a par with the goals of business efficiency, and to make ethical design methods part of the everyday practice of creating products and services. The purpose of the study is to analyze the principles of ethical design in the context of the triad "human being – society – environment". The study is based on the analysis of the ethical design manifesto, scientific sources on the outlined issues, and the experience of leading design practices. It is determined that design ethics, in a broad sense, refers to moral behavior and responsible choices in design. Design ethics is concerned with establishing the relationship between the product and the user in such a way that it supports responsible and moral choice. Ethical design is the identification and development of the "goodness" factor in product design aimed at benefiting the individual users, their ecosystem, and society at large. Ethical design is based on respect: for human rights, human effort and human experience. Basic principles of ethical design include usability, accessibility, privacy, transparency, respect for people's moral autonomy, user participation, and sustainability. The new design priority is to take into account the ethical component in the process of creating products and services, rethinking their social, cultural, psychological, and environmental impact. During the development of the design, it is necessary to evaluate the ethical risks and benefits of the project, to create a design that takes into account cultural differences, inclusiveness and accessibility, to support the moral autonomy and interests of people, to observe confidentiality and transparency, to critically evaluate the results, to harmonize activities with the concept of sustainable development in order to establish a balance between satisfaction modern needs of humanity and protecting*

the interests of future generations, in particular their needs for a safe and healthy environment.

Keywords: *ethics, design, circular design, human rights, society, environment.*